

Altijd oorlog

Henk Schulte Nordholt

Het klinkt wellicht wat pedant maar ik waag ik het er maar op. In 2000 stelde ik in mijn oratie dat de koloniale expansie in de Indonesische archipel een staat van geweld creëerde die slechts marginaal in de Nederlandse geschiedschrijving aan de orde is gesteld. Al eerder had Jan Breman uitvoerig betoogd dat de plantage-economie op de oostkust van Sumatra op geweld was gestoeld en later stelde Gerrit Knaap in zijn oratie dat de VOC in feite een militaire organisatie was die met geweld monopolies en lage inkooprijzen afdwong.

Om Clifford Geertz te citeren: 'I danced for rain, and got a flood'. De dertig pagina's van mijn oratie, zijn nu door Piet Hagen beantwoord met een werk van meer dan duizend bladzijden waarin het gewelddadige karakter van het Nederlandse koloniale regiem in de Indonesische archipel onomstotelijk wordt aangetoond. "Hagen" wordt een merknaam in de koloniale geschiedschrijving, let maar op.

Ik wil aan de hand van het boek een paar beslissende keerpunten in die geschiedenis naar voren halen:

Ten eerste het jaar 1629. In Atjeh heerst Iskander Muda, een kosmopolitisch vorst wiens naam is ontleend aan Alexander de Grote. Hij heeft zich omringd met 1500 internationale huurlingen, beschikt over een grote kolonne olifanten, 20.000 kanonnen en galeisepen naar Middellandse Zee model. Hij opent de aanval op de Portugezen in Malakka. Het wordt een strijd om de handelshegemonie in de westelijke archipel. En wie Malakka in handen heeft controleert ook de handelsconnectie tussen China en India

In datzelfde jaar belegert Sultan Agung van het midden Javaanse rijk Mataram met duizenden strijders Batavia, het hoofdkwartier van de VOC. Het is niets minder dan een strijd om de macht in Java. Beiden verliezen. Als Malakka dreigt te bezwijken komt er net op tijd versterking uit Goa (in India) waardoor de Portugezen stand weten te houden en Iskander Muda gedwongen wordt zich terug te trekken. Hij lijdt grote verliezen die hij niet meer te boven komt. Net als Malakka staat ook Batavia onder grote druk. Maar het enorme leger van Sultan Agung wordt gedecimeerd door gebrek aan voedsel en besmettelijke ziekten waardoor ook hij zich moet terugtrekken.

In beide gevallen gaat het om frontale aanvallen op de nieuwe westerse infiltranten in de archipel die maar ternauwernood worden afgeslagen. Het is lastig om ons voor te stellen wat er zou zijn gebeurd als Malakka en Batavia wel waren veroverd. Het westen was heus wel weer komen opdagen, maar later en wellicht voorzichtiger.

De volgende keerpunten bevinden zich in de negentiende eeuw, opnieuw op Java en Atjeh. Tijdens het proces van koloniale staatsvorming dat de hele eeuw in beslag neemt trekken koloniale legers dieper het binnenland in. Ze hadden al een overwicht op zee en langs de mondingen van rivieren, maar nu volgden militaire confrontaties dieper landinwaarts.

Op Java vindt van 1825-1830 de Java oorlog – ook wel de Diponegoro opstand – plaats. Het is een complexe strijd die onder leiding van prins Diponegoro gevoerd wordt tegen de Nederlanders, maar ook tegen die Javaanse machthebbers die een alliantie hebben gevormd met de Nederlanders. Het is bovendien een strijd waarin Diponegoro het koloniale leger tegemoet treedt met een guerrillastrategie. Maar Diponegoro's aanhang dunt gaandeweg uit en hij moet zich tenslotte overgeven. De oorlog heeft 200.000 Javanen het leven gekost. De midden Javaanse machthebbers

zijn verdeeld en verslagen en nemen hun toevlucht tot het domein van de cultuur waar de Nederlanders hen met rust laten.

In Atjeh vindt er vanaf 1873 een dertigjarige oorlog plaats die net als op Java als snel de vorm van een guerrilla strijd aanneemt. Onder leiding van Van Heutsz en zijn adviseur Snouck Hurgronje passen de Nederlanders een succesvolle *counter insurgency* tactiek toe als gevolg waarvan grote delen van de plaatselijke adel zich aan de kant van de Nederlanders schaaft en zich tegen de eigen geestelijke leiders keert. Het koloniale leger krijgt geleidelijk aan de overhand en het verzet lijkt verslagen. De strijd kost 100.000 mensenlevens.

De keerpunten in de negentiende eeuw markeren de overwinning van de koloniale staat, die gepaard gaat met interne verdeeldheid en hardnekkig verzet dat tenslotte bezwijkt onder koloniaal geweld.

Het derde keerpunt is de Indonesische Revolutie (1945-1950), in Indonesië ook wel 'de Nederlandse Bezetting' genoemd. Wen maar even aan die term. In Atjeh wordt in 1945 de burgeroorlog van 1873-1903 beslecht doordat de adel om zeep wordt geholpen door revolutionaire religieuze groepen. De Nederlanders komen niet meer in Atjeh terug, ze durven het niet aan. In Atjeh begint de victorie.

Op Java duurt de strijd veel langer. Het heeft er alle schijn van dat twee derde van de 200.000 slachtoffers van de revolutie in het laatste oorlogsjaar vallen, en vooral in oost Java waar zich een vuile oorlog afspeelt die goeddeels aan het oog van de wereld wordt onttrokken omdat er geen buitenlandse reporters worden toegelaten. Het is inmiddels een zinloze oorlog geworden omdat Nederland in een internationaal isolement is geraakt en de Republiek op toenemende goodwill kan rekenen, zeker nadat in september hardhandig is afgerekend met een communistische opstand waarbij 10.000 doden vallen. In een de ontluikende Koude Oorlog besluiten de Verenigde Staten de Republiek te steunen en sommeren zij de Nederlanders in te binden.

Omdat in Nederland politieke leiders er maanden over doen om toe te geven dat verder vechten zinloos is vallen er minstens 100.000 doden, voor niets. Gedemoraliseerde Nederlandse militairen nemen hun toevlucht tot omvangrijk geweld om hun vege lijf te redden, en Republikeinse troepen intimideren de bevolking op hun beurt om zich van steun en voedsel te verzekeren. Het is duidelijk dat Nederland deze oorlog verloren heeft. Java was te groot om militair onder controle te krijgen, en het systeem van indirect bestuur waar het koloniale bestel op rustte, functioneerde niet meer. Einde verhaal.

En dan was er op Java ook nog die coalitie van een repressief koloniaal bewind en lokale criminaliteit die de bevolking weinig goeds bracht. In de loop van de tijd verschoof de nadruk van rurale negentiende-eeuwse criminelen (of *jago's*), naar de stedelijke *preman* van de twintigste eeuw, tot aan de zogenaamde '*ormas*', of 'maatschappelijke bewegingen', een eufemisme voor semi criminele groepen die zich verbinden met politieke partijen in het huidige Indonesië. De erfenis van statelijk en crimineel geweld zorgde ervoor dat de nieuwe natiestaat in 1950 niet in alle onschuld kon beginnen omdat het geïnfecteerd was met die erfenis vol geweld.

In Nederland leven wij inmiddels in een tijdperk waarin wij vrijwel continu bezig zijn met het herdenken van en afrekenen met pijnlijke episodes uit ons verleden. In dat kader heeft het door Piet Hagen geschatte aantal slachtoffers van al die koloniale oorlogen – 3 tot 4 miljoen – inmiddels wortel geschoten in activistische kring. Het comité 'Geen 4 mei voor mij' voert het namelijk aan ter rechtvaardiging van een voorgenomen actie tijdens de dodenherdenking op de Dam. En beste Piet, daarmee is dat getal 'een feit' geworden. Ik hoop alleen dat mensen zich er niet toe beperken om

alleen naar dat getal te verwijzen maar zich ook de moeite zullen getroosten om jouw boek wat grondiger door te nemen. Het is immers een morele steen op de maag van Nederland omdat het ons dwingt in te zien dat de koloniale geschiedenis ten principale een geschiedenis van geweld was.